Horváth Róbert

MIT JELENT AZ, HOGY KELET-KÖZÉP-EURÓPAI?

Ha Nyugat-Európából, mondjuk Franciaországból vagy Németországból, szárazföldön keleti irányba utazunk Európán belül, akkor az épített környezet tekintetében fokozatosan, egyre inkább találkozunk egy jelenséggel, aminek mibenlétét nehéz pontosan megfogalmazni. A „lepusztultság" kétségtelenül túlzó kifejezés lenne. A természeti táj, a maga változatos szépségében, többé-kevésbé mindenütt gyönyörű. Ám az ember alkotta környezet vonatkozásában tényleg egyre gyakrabban egyfajta „elhasználódottságot", „kopottasságot" tapasztalunk kelet felé tartva. Onnantól, hogy átlépi az Elbát, a Lajtát vagy a Dunát, a nyugat-európai ember sokszor „igénytelenségnek" hívja, és természetesen azon iparkodik, hogy elterjessze ama „igényességet", amit sajátjának vél, de ami többnyire csak formai és technikai, velejéig modern „igényesség". Semmi komolyabb.

Nekünk, kelet-közép-európaiaknak, nem kell letagadnunk ezt a tapasztalatot. Az ember pusztán a dialektikus materializmus és különféle mai folytatódásainak nézőpontjából teljesen meghatározott lény földrajzilag. Kelet-Közép-Európában élünk, ám a lelkünk és az értelmünk látja a szóban forgó „balkániságot", amely kisebb-nagyobb megszakításokkal akkor is megfigyelhető, ha északibb vidéken utazunk kelet felé. Látjuk és tudjuk. Nem tagadjuk le, hanem próbáljuk megérteni.

Mircea Eliade, a huszadik század világhírű, román származású valláskutatója írta fiatalon:

> „Gyengén megvilágított út: csak néhány fáradt lámpa. Nedvesség, köd, sár. És az elhagyatottság megmagyarázhatatlan érzése: mintha valahol a világ végén lennénk, elszigetelve az emberektől, távol a féntől és a »civilizációtól«."[1]

Már 1938-ban, egy vidéki romániai város, Călăraşi meglátogatásának alkalmával felmerült benne hasonló kérdés, amit mi most így teszünk fel: hogyan lehetséges, hogy nem találunk kellő pozitívumot az „elhasználódottság", a „kopottasság", a „balkániság" tapasztalatában?

> „Hogyhogy nem használja fel ezt senki? Hogy lehet az, hogy nem érti senki a realizmus e feladatát, amit a vidék szakadatlanul elénk tár? Hol lehetne tisztábban megtapasztalni ezt, mint Călăraşi ezen útján, egy ködös és nyirkos februári éjszakán? E táj arra késztet, hogy felhagyj minden bovarizmussal. Ez az

[1] Mircea Eliade: A vidék és a légionarizmus. In *A tollas gárda. A nacionalizmus szellemi változatai az 1930-as évek Romániájában. Corneliu Codreanu, Mircea Eliade, Nae Ionescu, Constantin Noica és Vasile Lovinescu írásai*. Budapest, 2001, Nemzetek Európája Kiadó /Nefelejcs Kiskönyvtár/, 61. o. Tárkányi Beatrix fordítása.

út többet elmond az ember magányáról és méltóságáról, mint egy egész könyvtár. (…) Valóban, miben áll a kedvező körülmények közepette folytatott harc, ha nem e borús és köd alá süllyedt utakban? Itt egyedül maradsz. Nincs senki, aki segíthetne (…). Nincs kényelem, nincs visszaút. Egyedül vagy a valóságban. Ez egy tökéletes lelki gyógymód. És a legférfiasabb. Itt felmérheted erőidet. Kibírod? Elég erős vagy? Nem félsz az egyedülléttől, az esőtől, a sártól, az unalomtól, a szomorúságtól? Ez jelenti a kedvező körülmények közepette folytatott harcot: amikor egyedül harcolsz és magad válsz tökéletessé. Pontosan ez az elszigeteltség a valóság közepén gyümölcsözteti életed. A »fények forgataga« által elragadva, ahogy a regények mondják, a kényelem illúziója, a fényűzés, a színes reklámok és az éjszakai bárok által megőrölve – idődet vesztegeted egy kellemesen hülyítő kollektívumban."[2]

Az említett tapasztalat tehát régóta létezik, és a javunkra fordítható. Hogy megtudjuk, miként, először jól meg kell értenünk.

Mindenekelőtt nem magyarázható a vidéki élettel.[3] Egyrészt a vidék, sajnos, ma már nem dominál eléggé a kelet-közép-európai országok működésében. Másrészt a vidéki Írország, Nagy-Britannia, Franciaország vagy Ausztria legtöbb helyén nem keletkezik a szóban forgó benyomás. Harmadrészt ez a kelet felé növekvő „szegényesség" hasonlóképpen tapasztalható az itteni nagyvárosokban.

Úgy gondolhatnánk, annak tudható be, hogy a volt Szovjetunióhoz kapcsolódó országokban utazunk. Ám „szocreál" jellegű környezettel bárhol találkozhatunk, Németországban és Svédországban ugyanúgy, mint Csehországban vagy Lengyelországban. Ha pedig mindehhez hozzávesszük az ipari és a katonai környezeteket, amilyenek nemcsak Oroszországban, hanem az Amerikai Egyesült Államokban is léteznek, könnyen belátható, hogy nem egy „szocreál" dominancia az oka tapasztalatunknak.

A kelet-közép-európaiság nem magyarázható az általános ipari vagy technikai tendenciák következményeként vagy a szocialista múlttal vagy a vidék kelet-közép-európai dominanciájával. Valami mélyebbről van szó.

Fontos, hogy e „szegényesség" vagy „balkániság" egészen a messzi Keletig tovább folytatódik és fokozódik: az Urál előtti Oroszországtól a belső-ázsiai Oroszországon át egészen Kínáig és Indiáig, sőt a Távol-Kelet bizonyos országaiig.

Ebben az összefüggésben Kelet-Közép-Európa úgy tűnik fel, mint ami önként és szabadon elhagyta ázsiai gyökereit, de Nyugat-Európával ellentétben valamelyest őrzi még a távoli eredettel való kapcsolatot. E két tény, így együttesen, egyáltalán nem mellékes, ha számításba vesszük, hogy történelmi és szellemi tekintetben egész Európa Ázsia gyermeke.[4] Önszántából elhagyta anyját, saját kultúrát hozott létre, ám ettől még nem kellene megtagadni származását és keleti szellemi gyökereit. „*Az én földemen született, én is neveltem őt – mondta Ázsia, és átölelte a leányt*", Európét.[5] Természe-

[2] Uo. 61–62. o.

[3] Több régebbi utazó és gondolkodó ebben látta a kelet-közép-európai létezés specifikumát.

[4] Nyelvi vonatkozásban: Európa legnagyobb része indoeurópai. Antropológiailag: indogermán, szláv, turáni stb. Ám mindkét szempontból keleti eredetű eredetű népek alkotják többnyire. A nem nyelvi *indoeurópaiság* kapcsán, amelybe például a hunok is besorolhatók, lásd Horváth Róbert: Mit jelent az, hogy európai? *Északi Korona* (Budapest) 12. sz. (2004. november) 33–34. o.

[5] Moszkhosz *II. idüll*je alapján Trencsényi-Waldapfel Imre: *Mitológia*. Budapest, 1963, Gondolat, 99. o.

tesen számos nyugat-európai személy, régió és nemzet tudatában van Ázsia hatásának a saját kultúrájára, s egyáltalán a létére, tudatában keleti eredetének és szellemi gyökereinek, ezt regionális szinten azonban Kelet-Közép-Európa őrzi a leginkább.

És ezzel eljutottunk a kelet-közép-európai identitás első pontjához. Elhagyni Ázsiát, mégis hűnek maradni keleti, kimondottan szellemi gyökereinkhez.[6]

Amikor a szellem szót használjuk, nem pusztán egy stílust, módszert, gondolkozást vagy alkotást értünk rajta, hanem egy létezési módot, amely kevéssé akarja magát formák és keretek közé szorítani, mint Nyugat-Európa. Ugyanakkor tanulja és próbálja ezt, hiszen – túl az EU-n – maga is európai, ősei és saját maga által választott módon.

A kelet-közép-európaiság sajátos „ízt" visz az európaiságba. A puszták ízét, a tér ízét, legyen bármennyire szűk is, a formákhoz való kisebb kötődés ízét, és ami ezeknél lényegesebb, a hűség minőségét egy távoli eredethez, ősökhöz és szellemiséghez. Kelet-Közép-Európa úgy döntött, hogy e minőségeket Európába áramoltatja. Büszkén kell tennie, és *ezt* kell tennie.

Így a kelet-közép-európai „elhasználódottság", „kopottasság", „szegényesség" és „balkániság" mögött – nehéz megfelelő szavakat találni a sokak által ismert tapasztalatra –, a házak „igénytelen", és igen, „lepusztult" homlokzatai, valamint a melléjük tákolt ólak, sufnik és felismerhetetlen építmények mögött valami merőben más *is* rejlik.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy kollektív szinten mindez valóban igénytelenség, és nem is lesz más, mint igénytelenség. Az alaptapasztalat azonban *lehetőséget* jelez: egy kevésbé anyagias, szabadabb, szellemibb létezési mód lehetőségét, szemben a nyugat-európai formalizmussal, technokráciával és gazdaságmániával, szemben a kényelemmel, a tespedtséggel, a fogyasztással és a vásárlás-központúsággal. Mondjuk ki: szemben a materializmussal, amely paradox módon ma inkább Nyugat-Európa sajátja, mint a volt szocialista országoké.

Ez a kelet-közép-európai identitás második pontja. Megpróbálni egy szellemibb létmódot képviselni. Nem a verseny és a pusztán intellektuális teljesítmény szintjén, hanem mélyebben. Nemcsak egyéni szinten, mint nyugatra, hanem, amennyire lehet, regionálisan és kollektíve is.

Amit a házak mögé tákolt ólak, sufnik és egyebek kapcsán mondtunk, egykori nomád létezés maradványai. Minden letelepedett nép valamikor nomád volt. Nem állítható, hogy a kelet-közép-európai népek telepedtek meg Európában utoljára, azt viszont megállapíthatjuk, hogy néhány lokális nyugat-európai népet leszámítva, a kelet-közép-európai népek ismerik legjobban a letelepedettség és a nomádság *együttes* értékét.[7] (Ez kiegészítő és alátámasztó észrevétel a kelet-közép-európai identitás első pontjához.)

Baranyi Tibor Imre *„vertikális nomádságnak"* nevezte azt a létmódot, amely a nem-letelepedett sajátosságokkal számol, s azokat szigorúan szellemi értelemben és szinten bontakoztatja ki.[8]

[6] Nyugat-Európa ma éppoly hűtlenül válik le keleti gyökereiről, ahogy Amerika vált le Európáról. Ezzel kapcsolatban lásd Horváth Róbert: i. m. 34. o. A származás mellett itt szellemi világfelfogásra gondolunk, nem pedig ázsiai életmódra és formákra.

[7] Erről bővebben lásd Horváth Róbert: Nyugat-Európa és Kelet-Európa. *Havi Magyar Fórum* (Budapest) 2000. augusztus, 61–62. o.

[8] Baranyi Tibor Imre: *Hagyomány és magyarság. Hungarologia traditionalis*. Debrecen, 2011, Kvintesszencia, 53–60. o. A vertikális nomádság ideája 1998-ban körvonalazódott.

Ez utóbbi azért is fontos, mert a letelepedést követően megmaradt, többnyire öntudatlan nomád jellegzetességek akadályozóan és bomlasztóan hatnak a letelepedett civilizációkra, amilyen az európai.

Nekünk, kelet-közép-európaiaknak büszkén, ám önkritikusan kell a fenti értelemben vett szellemibb létmódot képviselnünk a nyugat-európainál. Nem úgy, hogy spekulatív módon a hiányosságainkból akarunk erényt kovácsolni. Mivel értelmünk és lelkünk nem földrajzhoz és röghöz kötött, megértjük például Rudolf Pannwitzot, amikor Kelet-Európa kapcsán arról írt, hogy a *„kelet-európai természet egészen különböző, nyugat-európaiak számára teljesen áthatolhatatlan”*, *„önelveszejtő állapot”*, *„alélt és életveszélyes érzésvilág”*, *„dekadens kontinentális egzotizmus”* és *„domináns primitivizmus”*.[9] Érzelmek és elfogultság nélkül, tényleg el kell gondolkozni az ilyen megállapításokon, s levonni a konzekvenciákat magunk számára.

> „Mindenekelőtt a moralitásnak vannak összehasonlíthatatlanul más alapjai és kategóriái [Kelet-Európában]. Minden esetben, amikor tényleges összhang következtében már-már megegyezni reménykedtünk, hamarosan hallatlan arcátlanság bontakozott ki előttünk [nyugat-európaiak előtt].”[10]

Most azonban nem Kelet-Európáról, hanem Kelet-Közép-Európáról van szó, ami nem ugyanaz. Nem szeretnénk meddő vitát nyitni arról, hogy a Közép-Kelet-Európa, vagy a Kelet-Közép-Európa alak a helyes-e. A lényeg, hogy e három kifejezés együttesen szerepel: *Európa, Közép és Kelet*.

Immár nemcsak arról beszélünk, hogy Kelet-Közép-Európa fenomenikusan hű a keleti gyökereihez (első identifikációs pont), hanem arról is, hogy ez a régió ilyen vagy olyan okokból kifolyólag tudatosan elhagyta Ázsiát, és Európát választotta. Viszont középen található, elvileg mindkét irányra figyelve, és mindkettő jellegzetességeivel rendelkezve. Németországgal vagy Ausztriával ellentétben, de Szlovéniától vagy Olaszországtól is eltérően, egy valódi közép szerepét töltheti be. Megszüntetheti azt a hibás évszázados nézőpontot, hogy „védőbástya” legyen valaki érdekében és másvalaki ellenében, Németország centrális helyzeténél sokkal inkább finom átmenetet, összekapcsolást biztosít.

Ami a „közép” – földrajzi helyzeten túlmutató, és azt beteljesítő – ideáját illeti, tehát senki más számára nem olyan kézenfekvő lehetőség, mint Kelet-Közép-Európa számára.[11] Nem pusztán Nyugat-Európa és Kelet-Európa egyesítéséről, avagy elválasztásáról van szó, hanem mindemellett egy emelkedett pozícióból történő harmóniába hozásról. A kelet-közép-európaiság így nemcsak Európa „védelmében” a nyugati és a keleti felének elválasztását, vagy éppen egyesítését jelenti, amit Németország is megtesz, hanem egyensúlyuk és harmóniájuk biztosítását.

Ez képezi a kelet-közép-európai identitás harmadik pontját.

Újra hangsúlyozni kell, hogy mindhárom pont egy *lehetőség*, amely csupán szellemi módon sikerülhet. A keleti gyökerekhez való hűség, a kevésbé anyagias létezési mód és a „közép” egyaránt *szellemi* valóság. Nehéz elképzelni, hogy eléri egy egész kelet-közép-európai kollektívum.

---

[9] Rudolf Pannwitz: Nyugat-Európaiak-e a németek? *Északi Korona* (Budapest) 12. sz. (2004. november) 16. o.
[10] Uo. Tóth F. Tibor fordítása.
[11] Horváth Róbert: Nyugat-Európa és Kelet-Európa. I. h. 62. o.

Ugyanekkor meg kell próbálni, és ahogy csak lehet, fel kell mutatni mindenki számára, mivel egyetlen más régió sem predesztinált *minderre* oly mértékben, mint a miénk.

> „A modern ember különleges típusáról van szó, amely a profán realitás kritikus élményén keresztül, a lélektelen technokrata mechanizmus kellős közepében, a totalitárius háború vagy a pokoli ipari munka vasbeleiben, a huszadik század nihilizmusának centrumában élve, titokzatos sarkpontra lel magában (…), a spontán módon felébredt benső szakralitás elemi ismeretére."[12]

Tehát egy különleges embertípusról van szó, a *„differenciált emberről"*, amely a kelet-közép-európai régióban jelentkezik, noha nem csak ott.

> „Egyedül ők értékelhetik másképpen a gépeknek, a technikának és a modern világvárosoknak, mindannak, ami puszta realitás és objektivitás, a »lélektelen világát«, amely hidegnek, embertelennek, fenyegetőnek, bensőség nélkülinek, elszemélytelenítőnek, »barbárnak« tűnik. A differenciált ember akkor tudja magát egy érvényes személyes egyenlet szerint átlényegíteni és átalakítani, ha teljesen elfogadja ezt a realitást és ezeket a folyamatokat; ha aktivizálja a benne levő transzcendencia dimenzióját".[13]

Megtalálva az „elhasználódottság", a „kopottasság", a „szegényesség" és a „balkániság" értelmét, ezt követően le kell számolnunk bizonyos geopolitikai illúzókkal. Láttuk, hogy a kelet-közép-európaiság mindenekelőtt kulturális és szellemi, nem pedig földrajzi és politikai kategória. Sir Halford Mackinder óta, aki felismerte az ázsiai eredetű népek vissza-visszatérő sorsfordító befolyását és kulturális hatását Európa történelmére,[14] azt is láthatjuk, hogy Kelet-Közép-Európa legalább a huszadik század elejétől távoli nagyhatalmak geopolitikai mesterkedéseinek játéktere és áldozata.

Miután a globális angol geopolitika atyja 1904-ben megfogalmazta a magterülettel *(heartland)* kapcsolatos elméletét,[15] az úgy tűnik, hogy a nagyhatalmi erők lépései és a világpolitika *egyik* fő mozgatója lett. Mackinder Oroszország belsejébe helyezte a geopolitikai magterületet, de másfél évtizeddel később, 1919-ben már kiegészítette Kelet-Közép-Európával.[16] Ez a tendencia 1943-ban tovább folytatódott nála, miként arra Nicholas Spykman is felhívta a figyelmet.[17]

---

[12] Alekszandr Dugin: Der Arbeiter. Ernst Jüngerről. *Északi Korona* (Budapest) 4. sz. (2003. július) 15–16. o. Késmárki Martina fordítása.

[13] Julius Evola: *Meglovagolni a tigrist. Egzisztenciális orientáció a felbomlás korszakában*. Budapest, 2009, Persica, 139. o. Franco de Fraxino fordítása.

[14] Halford J. Mackinder: A földrajz mint a történelem kulcsa. In Csizmadia Sándor – Molnár Gusztáv – Pataki Gábor (szerk.): *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. Budapest, 1999, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, 18–22. o.

[15] Uo. 23. o.

[16] Uő: Demokratikus ideálok és a valóság. In uo. 29. o. Valamint *Democratic Ideals and Reality. A Study in the Politics of Reconstruction by the Right Honourable Sir Halford J. Mackinder.* Washington, 1996, National Defense University Press /Defense Classic/, 109. o. Az utóbbi forrás magyarul: Halford J. Mackinder: A nemzetek szabdsága. *Magyar Hüperión* (Budapest) 3. évf. 4. sz. (2015. tél) 399. o.

[17] Nicholas John Spykman: Eurázsia politika térképe. In Csizmadia Sándor – Molnár Gusztáv – Pataki Gábor (szerk.): i. m. 65. o.

A második világháború végétől Kelet-Közép-Európa egy nem csupán európai, hanem világpolitikai játszótér, amelyet főként arra próbálnak használni, hogy Európát elválasszák Ázsiától, nemcsak politikai, hanem szellemi értelemben.[18] Ennek fő geopolitikai eszköze a *cordon sanitaire*, egy „védelmi sáv" létrehozása volt,[19] amelynek az úgynevezett vasfüggöny csupán keleti részét képezte. Ebbe az elgondolásba Németország – a „közép" feltételezett képviselőjének – kettéosztása is beletartozott.

Az ilyen irányú tendenciákra, összefüggésekre és műveletekre[20] régiónk legtöbb országa nincs tekintettel. Ez alapjaiban veszélyezteti nemcsak a fenti értelemben vett kelet-közép-európaiság megvalósulását, de a térség politikai szuverenitását is. A balti államok, Fehéroroszország, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Ukrajna, Szlovénia és Horvátország túlságosan Amerika-barát, Románia és Szerbia pedig túlságosan oroszbarát politikája bármikor felmorzsolhatja Kelet-Közép-Európa saját karakterét, említett lehetőségeit.

E nézőpontból is látszik, hogy a nemzetek Európája *contra* nemzetköziség Európája koncepció nem elégséges program régiónk számára. Az előbbi, önmagában, nem képes összetartani bennünket. Kelet-Közép-Európán belül oly nagy nemzeti különbségek és oly sok érdékellentét létezik, amelyeket a nacionalizmus nem tud megoldani.

A kelet-közép-európai egységet képtelenség megvalósítani *birodalmi érzék* nélkül, márpedig a térség országaira pontosan a minden ilyesmivel szembeni averzió jellemző, a nemzeti partikularizmusok óhaja. Ebben a tekintetben van mit tanulnunk Nyugat-Európától. Be kellene látni, hogy a régió történelmileg legsikeresebb nemzetei, ha szűkebb, kevésbé hódító szándékú, másfajta keretek között is, mint a nyugati „imperializmus", a birodalmi érzék révén lettek eredményesek.[21]

Az előbb említett különbségek miatt azonban nem javasoljuk, hogy azonnal egy nagy, átfogó kelet-közép-európai tömbben kezdjünk gondolkodni. Nem tudjuk pontosan, hogy Piłsudski marsall állt-e valamilyen nemzetközi befolyás alatt, ám akárhogy is, az *intermar(i)um* koncepció ma már túlságosan nyugati, oroszellenes manipulációknak szolgáltatná ki a térségünket.

A V4 továbbépítéseként déli, középső és északi kelet-közép-európai blokkok tudatos megalapítását javasoljuk, aztán majd meglátjuk, egyesíteni lehet-e ezeket az említett három identifikációs pont mentén.

A vezérnép gondolatának ma már nincs aktuálpolitikai érvénye – akár sajnáljuk ezt, akár nem. Arról lehet csak szó, hogy abba a három állapotba, amit említettünk, mely nemzet képviselői képesek belépni a leginkább.

Ugyanez a helyzet a magterülettel, a *heartland*del kapcsolatban. Bizonyos megszorításokkal minden ország a szívtájék, vagyis a „közép" helyét foglalhatja el környezetéhez, a körülötte lévő országokhoz *(pivot area; rimland)* képest.[22] E tekintetben semmi szükség versenyre, mert a lehetőség adott. A kérdés az, hogy a fensőbbséget valóságosan bizonyítjuk-e.

[18] A migráció elnevezésű hadművelet ezen organikus és szellemi kapcsolódás kisiklatásának újabb fedőtörténete.

[19] Alekszandr Dugin: A geopolitika alapjai. Oroszország geopolitikai jövője. [Részletek.] In Ljubov Siselina – Gazdag Ferenc (szerk.): *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*. Budapest, 2004, Zrínyi, 359–360. o.

[20] Ezek egyik legutóbbi példája a V4-ek megcsáklyázása a V2 gondolatával.

[21] Horváth Róbert: Mit jelent az, hogy európai? I. h. 33. o.

[22] Uő: A geopolitika fontosságáról. *Magyar Hüperión* (Budapest) 2015. tél, 392–393. o.